

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Історичні науки

Том 31 (70) № 1 2020

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

Головний редактор:

Попов Вячеслав Жанович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Члени редакційної колегії:

Городня Наталія Данилівна – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Горюнова Євгенія Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного інституту імені В.І. Вернадського;

Космина Віталій Григорович – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Мальчин Юрій Макарович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Петренко Ірина Миколаївна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та суспільних наук Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»;

Русначенко Анатолій Миколайович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Чеканов Всеволод Юрійович (відповідальний секретар) – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Чирко Богдан Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Чумак Василь Арсенович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Blagovest Njagulov – доцент, заступник директора Інституту історії Болгарської Академії наук;

Irena Wodzianowska – доктор філософії, асистент кафедри історії та історіографії Східної Європи Інституту історії Люблінського католицького університету Івана Павла II.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(протокол № 6 від 03.03.2020 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 15712-4183Р від 28.09.2009 року)

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з історичних наук відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017 № 1714 (додаток 7)
Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.hist.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2663-5984 (print)
ISSN 2663-5992 (online)**

© Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2020

Водько В.І.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

БІБЛІЙНІ ТЕМИ В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ СИРІЙЦІВ-ХРИСТІЯН ДОБИ ПІЗНЬОЇ АНТИЧНОСТІ

У статті розглядається питання історичної пам'яті сирійців-християн у знакову для їхньої історії епоху пізньої античності. Це час, коли в умовах відсутності власної держави сирійці мали значні можливості для розвитку власної культури. На прикладі рецепції біблійних сюжетів автор з'ясовує сутність одного з ключових факторів сирійської ідентичності того періоду – спільну історичну пам'ять. Автор аналізує характер історичної пам'яті сирійців як бездержавного народу, розглядає принципи її функціонування в умовах проживання сирійців на території двох перманентно ворогуючих Римської та Перської імперій. На матеріалах історичної пам'яті, пов'язаної з біблійними сюжетами, аналізуються питання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії сирійців із римлянами, персами й євреями. У випадку з іудеями міжрелігійна взаємодія зазвичай набувала форми відкритої ворожнечі, інструментами якої нерідко ставали аргументи, взяті з біблійної історії.

Автор статті робить спробу проаналізувати причини популярності тих чи інших сюжетів біблійної історії, дослідити роль історичної пам'яті у збереженні сирійської ідентичності та виявити її найбільш значущі риси. Досліджуються сюжети, пов'язані зі ставленням до біблійних топосів на території Сирії, аналізується рецепція місць Нового Заповіту, в яких згадується Антіохія Сирійська, досліджуються апокрифічні сюжети, що виникли на основі традиції Нового Заповіту, зокрема «Вчення апостола Адаа». Аналізується проблема різного ставлення сирійців до сюжетів Старого і Нового Заповітів. З'ясовуються причини і особливості такої диференціації.

Автор статті зробив спробу з'ясувати сутність відмінностей історичної пам'яті освіченої частини населення і широких народних мас, пояснити причини і характер таких відмінностей.

Ключові слова: антична Сирія, християнство, історична пам'ять, вчення Адаа, Біблія.

Постановка проблеми. Історична пам'ять народів продовжує впливати на їхнє життя. Різне сприйняття певних сюжетів історичної пам'яті і в наші дні нерідко провокує словесні баталії, а часом і силові конфлікти. Проблеми історичної пам'яті залишаються для людей сучасного світу важливою частиною культурної і політичної ідентичності, а цілеспрямований вплив на формування потрібної державам картини минулого стає невід'ємним елементом їхньої інформаційної та освітньої політики.

Все це робить вивчення ролі фактора історичної пам'яті в минулому важливим напрямом історичної науки, з розвитком якої відмінність між науковим знанням і народною історичною пам'яттю помітна все сильніше. Історична пам'ять відкрито тенденційна, вона покликана зрозумілою мовою пояснити суспільству причини сучасних їм проблем і негараздів, дати привід для гордості або додаткову аргументацію до вже наявних позицій у сфері культури, політики або релігії. Тенденційність історичної пам'яті часто проявляється не

тільки з причини впливу держави, а й через прагнення окремих, часто опозиційних до держави груп, висловити свою ідентичність за допомогою інструментів історичної пам'яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив історичної пам'яті на життя сирійців пізньої Античності розглядався низкою дослідників, серед яких слід виокремити Стівена Рансімена (Steven Runciman), [1] Ніну Пігулевську, [2] Єлену Мещерську [3] і Джуда Сегала (Judah Segal) [4]. Однак питання історичної пам'яті сирійців вимагає детального розгляду в широкому контексті подій епохи пізньої Античності – ранньої Візантії.

Постановка завдання. Дослідження історичної пам'яті сирійців епохи пізньої античності дає нам цікавий матеріал для аналізу принципів функціонування історичної пам'яті у народів, які втратили державність. У цій роботі автор намагається відокремити уявлення інтелектуалів і те, що стало рисою світогляду широких народних мас.

Основними джерелами дослідження слугували матеріали церковних проповідей, автори яких

часто вдавалися до аргументів, які стосувалися унікальної церковної історії сирійців. Також були використані дані агіографії, свідчення паломників, церковно-історичні твори, епістолярна спадщина низки церковних і політичних діячів розглянутого періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Територія історичної Сирії, на якій відбулося багато подій біблійної історії в кінці IV ст. – першій половині V ст., була поділена між Східною Римською і Перською імперіями. В римській частині переважно сирійськими були провінції Сирія I, Сирія II, Осроена, Месопотамія, Евфратісія і Друга Кілікія. Основним центром компактного проживання сирійців на території Персії було колишнє римське місто Нісібін. Також у Персії проживала значна сирійська діаспора, представники якої були переважно торговцями або ремісниками. Через перманентне протистояння Риму і Персії вони здебільшого були ізольовані від культурних процесів, які відбувалися у сирійських провінціях Риму.

У релігійному плані більшість сирійців цього часу сповідувала християнство, що й зумовило значну популярність сюжетів саме християнської історії Сирії. Сирійці брали активну участь у загальноімперських релігійних дискусіях, активно популяризували свідчення про власну християнську історію, якою підкреслювали свою ідентичність. Прагнення зберегти і поширити знання про минуле сирійців було характерною рисою діяльності декількох поколінь місцевої церковної і світської знаті. Основне місце в історичній пам'яті християн займали біблійні сюжети, що було пов'язано як із авторитетом Святого Письма, так і з його славнозвісністю у всьому тодішньому християнському світі.

Найбільш доцільним автору здалося структурувати досліджувані сюжети за хронологічним принципом. Незважаючи на незаперечну популярність новозавітних апокрифічних сюжетів і сюжетів епохи гонінь на християнство, у сирійській історичній пам'яті були присутні і сюжети Старого Заповіту. Цьому сприяла локалізація багатьох згаданих у Біблії об'єктів у місцях компактного проживання сирійців. Серед зазначених вище згадувалося місто Харри, нині це турецький Харан (Harran). Згідно зі свідченням анонімної галльської паломниці кінця IV століття, це місто ототожнювалося з Харрамом із книги Буття, де свого часу жив праотець Авраам зі своєю дружиною Ревеккою (Бут. 11:31). Прочанка описує, як місцеві ченці показали їй шановані реліквії, а саме

церкву, яка знаходилася на місці будинку, де жив Авраам. Згідно з місцевим переказом, вона була побудована з того ж каменю, з якого був складений і будинок праотця. Також їй вказали на колодязь, із якого, на думку місцевих ченців, колись брала воду Ревекка [5, с. 132].

Головним місцевим релігійним святом цього міста був день мученика Єлпідія, який відзначався на дев'ятий день травневих календ. Мощі святого зберігалися у згаданому храмі, побудованому на місці будинку Авраама. Свято пам'яті мученика Єлпідія було другим по значущості святом після Пасхи. Цього дня навіть ченці-відлюдники виходили зі своїх печер у місто [5, с. 133].

Тут досить чітко можна побачити другорядність спадщини Старого Заповіту для сирійців-християн, які віддавали більшу шану пам'яті маловідомого за межами цього регіону ранньохристиянського мученика, надаючи йому перевагу замість Авраама – одного з ключових старозавітних патріархів. Свідчення паломниці яскраво відображають вороже ставлення звичайних прихожан до спадщини чужої для них юдейської культури, властиве сирійцям, навіть незважаючи на те, що вона була включена у традицію головної священної книги християн.

Для освіченої у питаннях теології частини населення сюжети Старого Заповіту часто ставали історичним матеріалом для коментарів до якихось поточних подій і повчань. Так, єпископ Маруфа, сирійський місіонер у Персії, в своєму каталозі ересей порівнює християн, які «загрузли в ересі і виправили Святе письмо» з юдеями, які «полишили Закон» [6, с. 6]. Тут помітні антиюдейські настрої, які зустрічається не тільки в богословських трактатах, а й у церковних проповідях, призначених для широкого кола слухачів [7]. Крім того, представники Антіохійської школи богослов'я, яка тяжіли до буквального тлумачення історичних сюжетів Старого Заповіту, досить чітко відчують, а часто і навмисно підкреслюють різницю між біблійними часами і сучасною їм епохою.

Вони вважали, що давні юдеї були занадто жорстокими, тому таких звичаїв не повинно бути в часи після Різдва Христового. Так, відомий сирійський богослов Феодорит Кіррський, описуючи досить сувору вдачу аскета Якова Нісібінського, навів історію про те, як святий карав різким посивінням волосся двох дівчат, що прали білизну в водному потоці, «не покривши голів і не опустивши задертого одягу» [8, с. 146]. Крім того, Яків різко висушив водний потік, чим навів

ще більший жах на молодичь, які ще за мить до цього прали в ньому одяг.

Тут Феодорит проводить аналогію зі старозавітним Мойсеєм, який розсунув води Червоного моря, а також із пророком Єлисеєм, молитвою якого з лісу вийшли дві ведмедиці і розтерзали 42 дитини за те, що вони раніше насміхалися над лисиною Єлисея (4 Цар. 2: 23–24). Яків, за словами Феодорита, «маючи силу, подібну до сили Єлисея, діяв у душі лагідності Христа і Нового Заповіту» [8, с. 147]. Події Старого Завіту, крім іншого, здавалися сирійцям занадто давніми, далекими від їхніх реалій.

Серед інших чинників певного нівелювання значимості сюжетів Старого Завіту слід також згадати труднощі перекладу цих текстів на класичну сирійську мову. Якщо перший переклад на сирійську Нового Заповіту відомий як «Діатессерон» був здійснений ще в II ст. Татіаном Сирійцем, то Старий Заповіт перекладався частинами протягом тривалого часу. Його повний переклад, який пізніше увійшов до складу сирійського перекладу Біблії – Пешітти, був закінчений у IV ст. Він робився з івриту під сильним впливом ранніх перекладів Тори на арамейську мову, які прийнято називати таргумами. Остаточне формування біблійного канону сирійською мовою пов'язують із єпископством Раввули Едеського (411–435 рр.).

Якщо представники багатьох інших народів, зокрема жителі Стародавньої Русі, намагалися вписати себе в контекст старозавітної історії, то сирійці не бачили в цьому необхідності, підкреслюючи свій історичний зв'язок у першу чергу з подіями земного життя Христа й апостолів. Саме з Новозавітною епохою пов'язаний період розквіту сирійської культури, який відбувався як в умовах незалежної держави Осроена, так і за часів підпорядкування Риму.

На думку автора, наріжним каменем історичної пам'яті сирійських християн, сюжетом, на який у джерелах зустрічається найбільше посилок і осмислень, є мотив із новозавітної книги Діян святих апостолів, коли послідовники Ісуса саме в сирійському м. Антіохії вперше назвали себе християнами (Діян 11: 26). Цей сюжет підкреслював і первісність сирійського християнства, і значимість останнього в загальнохристиянській історії. До цього сюжету звертався й антиохійський проповідник Іоанн Златоуст під час відомого повстання 387 р. в Антіохії. Тоді були знищені статуї імператора, за що городянам загрожувало повне винищення. Проповідник з одного боку намагався згладити протиріччя з владою,

з іншого – апелював до славетної християнської історії міста [9, с. 167]. Серед очікуваних городянами покарань була ліквідація статусу Антіохії як головного міста діоцезу Схід, яка б призвела до її економічного занепаду.

Бажаючи показати другорядність цих економічних переваг, якими пишалось місто, Златоуст згадав ряд сюжетів новозавітної історії, які підкреслювали «незрівнянно більші переваги, ніж у будь-якому іншому місті імперії», а саме те, що в Антіохії учні Христа вперше назвали себе християнами. «Цього (переваги) не має жодне місто у всесвіті, ні навіть місто Ромула», – декларував проповідник. Далі він описав інший біблійний сюжет про те, як жителі Антіохії зібрали хто скільки міг їжі і відправили її голодуючим жителям Єрусалиму (Діян 11:29): «Коли всі інші збирають собі і чуже, вони віддавали своє не тільки тим, хто знаходився поряд із ними, а й тим, хто жив вдалині» [9, с. 195], – підкреслював проповідник. Завершуючи картину пов'язаних із Антіохією новозавітних історій, Іоанн Златоуст звернувся до сюжету про те, як її жителі пручалися прийдешнім з Юдеї проповідникам, які намагалися вносити у християнство «юдейські обряди». (Діян 15: 1-31). Саме така боротьба підносилася Златоустом як найбільша чеснота в історії міста, а «це робить його головним містом не на землі, а на небі» [9, с. 195].

Бачимо, що сирійські проповідники фактично створювали власний наратив християнської історії, в якій роль їхнього регіону стала однією з головних для ранньохристиянської історії. Іншим джерелом для формування подібного історичного наративу стали апокрифічні сюжети про листування Едеського правителя Абгара з Ісусом Христом, а також тісно пов'язана з нею легенда про апостола Аддая, який спочатку передавав зазначені листи адресатам, а після вознесіння Христа був посланий із проповіддю в сирійське місто Едесу. У Біблії немає згадки про царя Абгара, але автори активно використовували прив'язки до біблійного тексту, свідомо чи несвідомо намагаючись посилити переконливість розповіді. Ця легенда про апостола, яка виникла, ймовірно, на основі легенд, була поширеною в колах семітомовних християнських місіонерів [3, с. 31].

У текст вона почала формуватися на початку III ст. за часів правління першого історично відомого сирійського правителя-християнина Авгара VIII бар Ману [1, с. 239]. У IV ст. історія про апостола Аддая стала відомою широко за межами Сирії завдяки згадці в «Церковній історії» Євсевія

Кесарійського. Її джерелами були, за його власним свідченням, дані, взяті з архівів Едеси [10, с. 43]. Євсевій черпав інформацію про цей сюжет і з тексту свого попередника на ниві церковної історії – Юлія Африкана. Праця останнього не збереглася, однак відомо, що цей автор був учасником військового походу Септимія Севера в Месопотамію, під час якого він зупинявся в Едесі [3, с. 17]. Ймовірний час виникнення легенди – початок III ст. Це були часи правління Авгара VIII, який насаджував християнство як державну релігію [3, с. 28]. Саме тоді відбувся військовий похід Септимія Севера в Месопотамію, в якому і брав участь Юлій Африкан. До своєї розповіді про апостола Фаддея (Аддая) Євсевій доклав тексти листів Авгара до Ісуса і відповіді його едеському царю, перекладені з сирійської мови, а також опис проповіді Фаддея в Сирії, взятий із того ж сирійського вчення Аддая [10, с. 44–46].

Логічне завершення процесу формування історії відбулося в апокрифічному тексті «Вчення Апостола Аддая», яке датується початком V ст. [3, с. 39]. Значна частина тексту – проповідь Аддая, яка почалася після розповіді про листування правителя Осроени Авгара V з Ісусом Христом. Авгар відправив до Єрусалиму своїх послів із дорученням з'ясувати більш докладну інформацію про Христа, а згодом запропонував йому переїхати в Едесу, щоб уникнути страждань [11, с. 186]. Ісус змінив Авгара V і відправив до нього одного зі своїх учнів – Аддая, який і став легендарним просвітителем Осроени.

Далі в якості розповіді Аддая Авгару вставлена Легенда про Протоніку, дружину імператора Клавдія. Щоб показати Авгару V, що вищі особи країни цілком можуть прийняти християнство, Аддай розповів цю історію про імператрицю Протоніку, яка після проповіді Симона-Петра в Римі увірнула в Христа. Згодом, згідно апокрифу, вона вирушила до Єрусалиму для того, щоб побачити на власні очима хрест, на якому був розп'ятий Христос, а також інші священні реліквії. Коли вона увійшла в печеру, де зберігався хрест Ісуса і хрести розбійників, дочка Протоніки раптово померла, що дало можливість визначити, який із хрестів належав Ісусові, бо після доторку ним до тіла доньки померла стала живою [11, с. 190]. Компілятор, мабуть, мав слабе уявлення про римську історію, враховуючи, що правління Клавдія розпочалося пізніше земного життя Христа за всіма існуючими датуваннями. Крім того, в легенді розповідається про листування Авгара з дядьком Клавдія (41–54 pp.) Тиберієм (14–37 pp.). У V ст.

сюжет із Протонікою залишався важливим для історичної пам'яті сирійців, які проживали в Римській імперії, оскільки підкреслював загальні історичні долі їхнього народу з християнами Риму.

Наступною вставкою є досить лаконічна легенда про листування між Авгаром і перським царем Нарсаєм [11, с. 197]. Їхнє листування було спричинене тим, що перські торговці стали свідками проповіді Аддая в Едесі і, повернувшись на батьківщину, спровокували інтерес свого правителя Насрсає [11, с. 197] до цих подій, зокрема до християнства. Ця історія важлива в контексті пояснення місіонерських акцій сирійців сирійським християнам у Персії. Справа в тому, що в Персії проживала значна сирійська діаспора, яка продовжувала християнізацію сама і в сприятливі для цього часи поширювала християнство серед інших перських народів. Місіями часто займалися і сирійці, які проживали в Римській Сирії. Серед найскравіших місіонерів у Персії початку V ст. варто назвати єпископа Маруфа. Його місія була найуспішнішою того часу. Згадка про те, що сирійці стали джерелом знань про Христа для персів, могла стати переконливим історичним аргументом на користь обґрунтування таких місій і в більш пізні часи.

У тексті представлена легенда про листування Авгара V з імператором Тиберієм. Авгар просив Тиберія дозволити йому пройти через Римську територію, щоб захистити Ісуса від юдеїв. Відповідь Тиберія прийшла, але невчасно. Він пояснив це тим, що був зайнятий війною в Іспанії. У тексті «Вчення Аддая» помітні апологетичні нотки відносно римської влади. Його автор підкреслює, що саме негаразди в Іспанії не дозволили римському імператорові запобігти розп'яттю Христа, але, розібравшись із проблемами на Піренеях, імператор «розжалував Понтія Пілата з ганьбою», адже той «відступив від закону і виконав волю юдеїв, розп'явши Христа» [11, с. 198]. Очевидно, таким пасажем підкреслювалася лояльність компіляторів тексту, представників вищих церковних кіл Едеси до сучасної їм центральної влади.

Порівняно пізньою частиною твору є заключні слова в листі Христа, який обіцяє зробити Едесу неприступною для ворогів, а також повідомлення про портрет Ісуса, намальований Ханнаном – гінцем і живописцем [3, с. 41]. Перша легенда носила важливу апотропічну функцію. За свідченням згаданої вище галльської паломниці, одного разу при наближенні армії персів до міста Едеси цар Авгар приніс послання Ісуса до воріт міста і зачитав його обіцянку, що ніхто з ворогів ніколи не увійде

в місто [5, с. 129]. Подібний ритуал захисту міста повторювався правителями Едеси при загрозі нападу [5, с. 131]. Опісля цитату просто написали на воротах. За переказами саме через них приніс лист до Авгара посланник Ісуса. За звичаєм, у ці ворота не повинні були проносити небіжчиків і входити через них у жалобній одежі [5, с. 131–132]. Згідно зі слухним міркуванням Е. Мещерскої, легенда про неприступність міста могла виникнути тільки за часів тривалої стабільності, яка настала в Едесі тільки з кінця IV ст. [3, с. 42]. Цим пояснюється відсутність обіцянки Христа про неприступність міста у версії легенди, яку наводить Євсевій Кесарійський [10, с. 44].

Розповідь закінчується історією про те, як один із синів Авгара V відійшов від християнства [11, с. 202]. Компілятору потрібно було пояснити досить відому сирійцям християнізацію при Авгарі VIII Ману, який жив уже в III ст. і був першим історично відомим едеським правителем, який прийняв християнство.

Автор звертає увагу на значні анти-юдейські нотки в тексті «Вчення Аддая». Так, увага акцентується на провині юдеїв у страті Христа. Крім того, в проповіді Аддай бажає, щоб шляхи його послідовників були рівними в «країні юдеїв-розпинателів», з якими може бути «тільки війна» [11, с. 199]. Історичний аргумент був важливим у цій риториці сирійців, яка, очевидно, мала зовсім інше коріння, яке ще слід досліджувати.

Після фінальної проповіді Аддай помирає, не встигнувши висвятити наступника. Один із його учнів – Палут – йде до Антіохії, де висвячується місцевим єпископом Серапіоном. Цей сюжет був важливим для того, щоб підкреслити єдність з еллінським світом [3, с. 31], яке для авторів тексту «Вчення Аддая» теж було значущим. Також епізод відображає шляхи християнізації Едеси, яка відбувалася з одного боку від семітомовних юдео-християнських проповідників, з іншого боку – від уже еллінізованого християнства, яке й справді сформувало вертикаль церковної влади. Згодом ім'я Палута стало в Едесі загальним. Під час аріанських суперечок на противагу аріанам прихильники ортодоксальної лінії називали себе палутіанами [4, с. 81].

«Вчення Аддая» стало одним із ключових текстів сирійської історичної пам'яті, який давав обґрунтування багатьом світоглядним установкам і підкреслював давність сирійського християнства. Все це було важливим предметом національної гордості. Текст «Вчення» через позитивний образ римського імператора Тиберія певним чином вихо-

вував лояльність до римської влади, яка була опорою чернечих угруповань, серед яких була також лояльна до центру партія Раввули Едеського. Саме за його часів активно формувався історичний наратив ранньохристиянської історії Сирії.

«Вчення» ретранслявало популярні в сирійському суспільстві анти-юдейські мотиви і підкреслювало самотність і значимість місцевої релігійної традиції. При цьому компілятори намагалися зовсім не помічати суперечності між значимістю власного народу, величчю його культури в епоху існування власної держави і підпорядкування Риму. Вочевидь, умови, на яких сирійська світська й особливо релігійна аристократія, жила в складі Римської імперії, її цілком влаштували, а становище широких верств трудового населення майже не залежало від того, до якого політичного утворення належала їхня країна.

Автор зауважує, що, крім «Вчення Аддая», існував корпус апокрифічних текстів, присвячених апостолам Фомі. Це були так звані «Діяння Апостола Фоми». Ранні версії цього тексту, який був написаний сирійською мовою, відомі ще з III ст. Сюжет оповідає про апостола, який попрямував із проповіддю до Індії [2, с. 22]. Однак у розглянутий автором період кінця IV ст. – початку V ст. текст не був особливо популярним у силу неактуальності сюжету. Це стрімко змінилося в подальшому, коли сирійці-несторіани були змушені переміщатися зі своєю проповіддю все далі на південний схід Азії.

Висновки. Отже, біблійні сюжети були важливим елементом сирійської історичної пам'яті. Їх використовували для того, щоб підкреслити власну значущість для всього християнського світу, що найяскравіше видно в апеляціях до виникнення самоназви християн саме в Антіохії сирійській. Не менш важливим було відстоювання власної ідентичності засобами історичної пам'яті, що вбачається із сюжетів апокрифічних листувань Христа з Абгаром і Абгара з Тиберієм, а також для обґрунтування анти-юдейських позицій, які видно в низці випадів про «юдеїв-розпинателів».

Необхідно констатувати превалювання сюжетів Новозавітної історії. Причиною цьому слугувала як більша хронологічна близькість, так і зазначені вище анти-юдейські мотиви. Старозавітна історія сприймалася сирійцями як частина не свого історичного наративу. У сприйнятті подій священної історії до Різдва Христового як другорядних також зіграв роль той фактор, що екзегети Антиохійської школи богослов'я дотримувалася традиційного для неї буквального методу тлумач-

чення Біблії. Тлумачі намагалися вписати старозавітні сюжети в історичний контекст, чим переважно десакралізували їх.

Подальшої розробки потребують питання історичної пам'яті сирійців про часи мучеників. В епоху пізньої Античності були популярні

сюжети, які знайшли відображення в мученицьких актах Шарбіля, Барсам'ї, Шимона та Хабіба. Крім того, важливим і малодослідженим сюжетом історичної пам'яті сирійців V ст. є пам'ять про Східний похід Юліана Відступника, яка знайшла відображення в сирійському «Романі про Юліана».

Список літератури:

1. Runciman S. Some Remarks on the Image of Edessa. *The Cambridge Historical Journal*. Vol. 3, № 3(1931), P. 238–252.
2. Пигулевская Н. Культура сирійцев в Средние века. М., 1979. 272 с.
3. Мещерская Е.Н. Легенда об Авгаре – раннесирийский литературный памятник. М., 1984. 252 с.
4. Segal J.V. *Edessa: The Blessed City*. Oxford, 1970. 308 p.
5. Паломничество по Святым местам конца IV века. (Издание, перевод и объяснение И.В. Помяловский.) *Православный палестинский сборник*. 1889. Вып. 20, С. 103–172.
6. Der Ketzer-Katalog des Bischofs Maruta von Maipherkat // *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Altchristlichen Literatur*, Leipzig, Hefte. 1, 1899. S. 1–17.
7. Иоанн Златоуст. Против иудеев. *Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста, архиепископа Константинопольского в русском переводе*. СПб., 1896. Т. 1. С. 635–651.
8. Бл. Феодорит Кирский. История боголюбцев. М., 1996. 385 с.
9. Иоанн Златоуст Беседы о статуях. *Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста, архиепископа Константинопольского в русском переводе*. СПб., 1896. Т. 2. Книга 1. С. 5–247.
10. Евсевий Памфил. Церковная история. СПб., 2007. 490 с.
11. Легенда об Авгаре. *Мещерская Е.Н. Легенда об Авгаре – раннесирийский литературный памятник*. М., 1984. С. 118–230.

Vodko V.I. BIBLICAL TOPICS IN THE HISTORICAL MEMORY OF THE SYRIANS-CHRISTIANS OF THE LATE ANTIQUITY

This article examines the issue of the historical memory of Syrian Christians in the landmark for their historical period of late antiquity. This is the time when there was no Syrian's own state, but the Syrians had significant opportunities for the development of their own culture. The article illustrates the essence of one of the key factors of the Syrian identity of that period – the common historical memory, as an example of the reception of biblical stories. The author analyzes the issues of the Syrians historical memory as a stateless people, analyzes the principles of the functioning of historical memory in the conditions of the Syrians living on the territory of two permanently warring Roman and Persian empires.

The materials of historical memory related to biblical subjects analyze the issues of interethnic and interfaith interaction between the Syrians, Romans, Persians and Jews, which, in particular with the Jews, usually took the form of open hostility. Rather often, the tools of this intolerance became arguments taken also from biblical history. The author of the article makes an attempt to analyze the reasons for the popularity of certain stories of biblical history. The role of this historical memory in preserving the Syrian identity is investigated. Plots related to the attitude to biblical location in Syria are researched, the reception of New Testament places that mention Antioch of Syria is analyzed, apocryphal stories that arose on the basis of the New Testament tradition, in particular the Teaching of the Apostle Addai, are examined.

The problem of the different attitude of the Syrians to the plots of the Old and New Testaments in their historical memory is analyzed, the reasons and features of this differentiation are clarified. An attempt is made to clarify the essence of the differences in the historical memory of the educated part of the population and the broad masses of people, to explain the reasons and nature of such differences.

Key words: ancient Syria, Christianity, historical memory, the teachings of Addai, the Bible.